

جدول شماره ۱۵ وضع نمایندگان صاحب یک شغل و چند شغلی (بجسب درصد)

ادوار قانونگذاری	یک شغلی	چند شغلی	جمع
دوره اول	۸۴	۱۶	۱۰۰
» دوم	۶۸	۳۲	۱۰۰
» سوم	۴۹	۵۱	۱۰۰
» چهارم	۵۸	۴۲	۱۰۰
» پنجم	۵۵	۴۵	۱۰۰
» ششم	۵۴	۴۶	۱۰۰
» هفتم	۵۷	۴۳	۱۰۰
» هشتم	۵۸	۴۲	۱۰۰
» نهم	۵۳	۴۷	۱۰۰
» دهم	۵۸	۴۲	۱۰۰
» یازدهم	۵۷	۴۳	۱۰۰
» دوازدهم	۶۱	۳۹	۱۰۰
» سیزدهم	۶۰	۴۰	۱۰۰
» چهاردهم	۶۲	۳۸	۱۰۰
» پانزدهم	۵۶	۴۴	۱۰۰
» شانزدهم	۵۶	۴۴	۱۰۰
» هفدهم	۶۴	۳۶	۱۰۰
» هجدهم	۶۱	۳۹	۱۰۰
» نوزدهم	۵۵	۴۵	۱۰۰
» بیستم	۶۳	۳۷	۱۰۰

جدول شماره ۲ - وضع مشاغل نمایندگان در بیست دوره قانونگذاری (باعتماد چندشغلی) بر حسب درصد

شماره ترتیب	ادوار قانونگذاری	مشاغل و کلاس		دوره اول	دوره دوم	دوره سوم	دوره چهارم	دوره پنجم	دوره ششم	دوره هفتم	دوره هشتم	دوره نهم	دوره دهم	دوره یازدهم	دوره دوازدهم	دوره سیزدهم	دوره چهاردهم	دوره پانزدهم	دوره شانزدهم	دوره هفدهم	دوره هجدهم	دوره نوزدهم	دوره بیستم	جمع	
		بده کل و کلاس	بده مشاغل و کلاس																						
۱	ملاک	۱۵۳	۱۳۳	۸	۶	۶	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۲۲	۱۹	۲۲	۲۴	۲۶	۲۴	۲۵	۱۸	۱۸	۱۷	۲۱	۲۳	۲۳	۲۹	۱۰۰
۲	ملاک و قنبر	۱۱۱	۱۰۵	۴	۳	۱	۱	۳	۲	۵	۴	۵	۴	۶	۶	۶	۲	۴	۷	۶	۹	۸	۵	۳	۱۰۰
۳	ملاک و کارمند دولت	۱۱۱	۱۰۵	۴	۳	۱	۱	۳	۲	۵	۴	۵	۴	۶	۶	۶	۲	۴	۷	۶	۹	۸	۵	۳	۱۰۰
۴	ملاک و کارمند دولت و مشاغل آزاد تخصصی	۱۰۴	۱۰۵	۲	۲۸	۲	۲۶	—	۲۱	۲۴	۲۳	۲۰	۲۴	۲۴	۲۶	۲۴	۲۵	۱۸	۱۸	۱۷	۲۱	۲۳	۲۳	۲۹	۱۰۰
۵	ملاک و کارمند دولت و مشاغل آزاد تخصصی	۱۰۴	۱۰۵	۲	۲۸	۲	۲۶	—	۲۱	۲۴	۲۳	۲۰	۲۴	۲۴	۲۶	۲۴	۲۵	۱۸	۱۸	۱۷	۲۱	۲۳	۲۳	۲۹	۱۰۰
۶	ملاک و روحانی	۱۰۴	۱۰۵	۲	۲۸	۲	۲۶	—	۲۱	۲۴	۲۳	۲۰	۲۴	۲۴	۲۶	۲۴	۲۵	۱۸	۱۸	۱۷	۲۱	۲۳	۲۳	۲۹	۱۰۰
۷	ملاک و روحانی	۱۰۴	۱۰۵	۲	۲۸	۲	۲۶	—	۲۱	۲۴	۲۳	۲۰	۲۴	۲۴	۲۶	۲۴	۲۵	۱۸	۱۸	۱۷	۲۱	۲۳	۲۳	۲۹	۱۰۰
۸	ملاک و روحانی	۱۰۴	۱۰۵	۲	۲۸	۲	۲۶	—	۲۱	۲۴	۲۳	۲۰	۲۴	۲۴	۲۶	۲۴	۲۵	۱۸	۱۸	۱۷	۲۱	۲۳	۲۳	۲۹	۱۰۰
۹	ملاک و روحانی	۱۰۴	۱۰۵	۲	۲۸	۲	۲۶	—	۲۱	۲۴	۲۳	۲۰	۲۴	۲۴	۲۶	۲۴	۲۵	۱۸	۱۸	۱۷	۲۱	۲۳	۲۳	۲۹	۱۰۰
۱۰	ملاک و روحانی	۱۰۴	۱۰۵	۲	۲۸	۲	۲۶	—	۲۱	۲۴	۲۳	۲۰	۲۴	۲۴	۲۶	۲۴	۲۵	۱۸	۱۸	۱۷	۲۱	۲۳	۲۳	۲۹	۱۰۰
۱۱	ملاک و روحانی و کارمند دولت	۱۰۴	۱۰۵	۲	۲۸	۲	۲۶	—	۲۱	۲۴	۲۳	۲۰	۲۴	۲۴	۲۶	۲۴	۲۵	۱۸	۱۸	۱۷	۲۱	۲۳	۲۳	۲۹	۱۰۰
۱۲	ملاک و روحانی و مشاغل آزاد تخصصی	۱۰۴	۱۰۵	۲	۲۸	۲	۲۶	—	۲۱	۲۴	۲۳	۲۰	۲۴	۲۴	۲۶	۲۴	۲۵	۱۸	۱۸	۱۷	۲۱	۲۳	۲۳	۲۹	۱۰۰
۱۳	کارمند دولت	۱۰۴	۱۰۵	۲	۲۸	۲	۲۶	—	۲۱	۲۴	۲۳	۲۰	۲۴	۲۴	۲۶	۲۴	۲۵	۱۸	۱۸	۱۷	۲۱	۲۳	۲۳	۲۹	۱۰۰
۱۴	کارمند دولت و مشاغل آزاد تخصصی	۱۰۴	۱۰۵	۲	۲۸	۲	۲۶	—	۲۱	۲۴	۲۳	۲۰	۲۴	۲۴	۲۶	۲۴	۲۵	۱۸	۱۸	۱۷	۲۱	۲۳	۲۳	۲۹	۱۰۰
۱۵	کارمند دولت و ملاک و مشاغل آزاد تخصصی	۱۰۴	۱۰۵	۲	۲۸	۲	۲۶	—	۲۱	۲۴	۲۳	۲۰	۲۴	۲۴	۲۶	۲۴	۲۵	۱۸	۱۸	۱۷	۲۱	۲۳	۲۳	۲۹	۱۰۰
۱۶	کارمند میزبان ملی	۱۰۴	۱۰۵	۲	۲۸	۲	۲۶	—	۲۱	۲۴	۲۳	۲۰	۲۴	۲۴	۲۶	۲۴	۲۵	۱۸	۱۸	۱۷	۲۱	۲۳	۲۳	۲۹	۱۰۰
۱۷	کارمند میزبان ملی و مشاغل آزاد تخصصی	۱۰۴	۱۰۵	۲	۲۸	۲	۲۶	—	۲۱	۲۴	۲۳	۲۰	۲۴	۲۴	۲۶	۲۴	۲۵	۱۸	۱۸	۱۷	۲۱	۲۳	۲۳	۲۹	۱۰۰
۱۸	مشاغل آزاد تخصصی	۱۰۴	۱۰۵	۲	۲۸	۲	۲۶	—	۲۱	۲۴	۲۳	۲۰	۲۴	۲۴	۲۶	۲۴	۲۵	۱۸	۱۸	۱۷	۲۱	۲۳	۲۳	۲۹	۱۰۰
۱۹	طبقه پایین	۱۰۴	۱۰۵	۲	۲۸	۲	۲۶	—	۲۱	۲۴	۲۳	۲۰	۲۴	۲۴	۲۶	۲۴	۲۵	۱۸	۱۸	۱۷	۲۱	۲۳	۲۳	۲۹	۱۰۰

میتواند قرار گیرد. جدول مزبور (جدول شماره ۴) که از آن بنام یک شغلی یاد کرده‌ایم نسبت هر یک از مشاغل متعدد مندرج در جدول شماره ۲ را از مجموعه مشاغل مجلسیان کسر کردیم تا معلوم شد کدام گروه شغلی در هر دوره از ادوار قانونگذاری در مجلس اکثریت را داشته است. از آنجا که یک فرد گاهی همچنانکه اشاره شد در چند گروه شغلی بحساب آمده است مجموع نسبتهای جدول یک شغلی ما از صد متجاوز خواهد بود.

چنانکه از نمایش جداول شغلی ما مستفاد میشود، نمایندگان مجلس را با توجه بمنابع درآمد و اشتغالات مختلف آنها میتوان در هفت گروه شغلی ذیل مورد بررسی و بحث قرار داد.

- ۱- نمایندگان مالک
 - ۲- نمایندگان کارمند دولت.
 - ۳- نمایندگان بازاری (بازرگانان و اصناف).
 - ۴- نمایندگان دارای شغل آزاد تخصصی (پزشکان، روزنامه‌نگاران، وکلای دادگستری، صاحبان دفاتر اسناد رسمی).
 - ۵- نمایندگان کارمند بنگاههای ملی و غیر دولتی.
 - ۶- نمایندگان روحانی (مجتهدان، علمای دینی، وعاظ و طلاب).
 - ۷- طبقه پائین (زارع - خدمتگزاران خصوصی و جز اینها).
- در تحقیق از گروهها و طبقات متشکل نمایندگان مجلس شورای ملی، برای هر یک از هفت گروه مذکور در فوق دو نوع جدول باعتبار یک شغلی و چند شغلی تهیه کردیم.

نمایندگان مالک

شماره نمایندگان مالک که بموجب جدول شماره ۷ دوره اول و دوم قانونگذاری ۲۱ و ۳۰ درصد کرسیهای مجلس را اشغال کرده بودند از دوره سوم قانونگذاری روبا افزایش میگنارد و بین ۵۰ تا ۶۰ درصد وکلای مجلس شورای ملی را تشکیل میدهد و این وضع از دوره سوم و بخصوص از دوره ششم (که آغاز عصر دوم مشروطیت است) بیحد منظم میباشد.

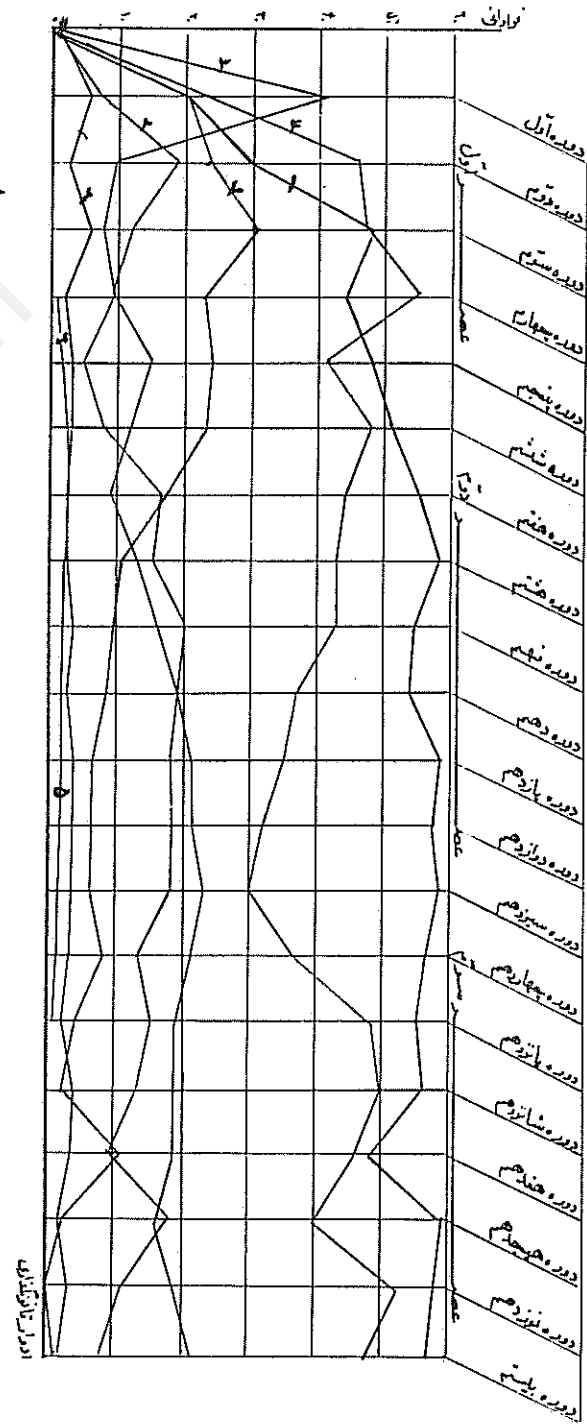
جدول شماره ۳ موضوع مشاغل نمایندگان دوره عصر مشروطیت (باعتبار چند شغلی) - بحسب درصد

ملاحظات	عصر سوم مشروطیت		عصر دوم مشروطیت		عصر اول مشروطیت		شماره ترتیب
	درصد	نوع مشاغل	درصد	نوع مشاغل	درصد	نوع مشاغل	
	۱۰۰	جمع	۱۰۰	جمع	۱۰۰	جمع	
	۱۰۰	روحانی و صاحبان مشاغل آزاد تخصصی	۱۰۰	روحانی و صاحبان مشاغل آزاد تخصصی	۱۹	ملاک و کارمند دولت	۱
	۱۰۰	کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۱۹	ملاک و کارمند دولت	۱۸	کارمند دولت	۲
	۱۰۰	کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۱۴	کارمند دولت	۱۴	روحانی	۳
	۱۰۰	کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۱۰	تاجر	۹	ملاک	۴
	۱۰۰	کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۸	صاحبان مشاغل آزاد تخصصی	۹	صاحبان مشاغل آزاد تخصصی	۵
	۱۰۰	کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۶	ملاک و روحانی	۶	ملاک و روحانی	۶
	۱۰۰	کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۵	ملاک و تاجر	۶	امتاق	۷
	۱۰۰	کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۵	کارمند دولت و صاحبان مشاغل آزاد تخصصی	۵	تاجر	۸
	۱۰۰	کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۴	ملاک و صاحبان مشاغل آزاد تخصصی	۵	روحانی و کارمند دولت	۹
	۱۰۰	کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۴	ملاک و کارمند مؤسسات ملی	۴	روحانی و کارمند دولت	۱۰
	۱۰۰	کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۳	ملاک و روحانی	۳	ملاک و تاجر	۱۱
	۱۰۰	کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۲	ملاک و کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۲	کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۱۲
	۱۰۰	کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۲	ملاک و کارمند دولت	۲	کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۱۳
	۱۰۰	کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۱	طبقه پائین	۱	تاجر و کارمند دولت	۱۴
	۱۰۰	کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۱	روحانی و کارمند دولت	۱	ملاک و کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۱۵
	۱۰۰	کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۱	امتاق	۱	ملاک و مشاغل آزاد تخصصی	۱۶
	۱۰۰	کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۱	کارمند دولت و ملاک و مشاغل آزاد	۱	مشاغل آزاد تخصصی	۱۷
	۱۰۰	کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۱	تاجر و کارمند دولت	۱	روحانی و مشاغل آزاد تخصصی	۱۸
	۱۰۰	کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۱	مشاغل آزاد تخصصی، کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۱	طبقه پائین	۱۹
	۱۰۰	کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۱	کارمند مؤسسات ملی و غیردولتی	۱	کارمند دولت و مشاغل آزاد تخصصی	۱۹

جدول شماره ۴. وضع شغل نمایندگان در بیست دوره قانونگذاری (باعتبار یک شغلی) بر حسب درجه

شماره ترتیب	ادوار قانونگذاری		دوره اول	دوره دوم	دوره سوم	دوره چهارم	دوره پنجم	دوره ششم	دوره هفتم	دوره هشتم	دوره نهم	دوره دهم	دوره یازدهم	دوره دوازدهم	دوره سیزدهم	دوره چهاردهم	دوره پانزدهم	دوره شانزدهم	دوره هجدهم	دوره نوزدهم	دوره بیستم	
	مشاغل و کلاس	مدت سال بر کلاس																				
		مدت کل و کلاس																				
۱	ملاک	۱۳۳	۲۱	۳۰	۴۹	۶۰	۷۹	۹۸	۱۱۷	۱۳۶	۱۵۵	۱۷۴	۱۹۳	۲۱۲	۲۳۱	۲۵۰	۲۶۹	۲۸۸	۳۰۷	۳۲۶	۳۴۵	۳۶۴
۲	بازاری، قایم، امساده	۱۳۳	۴۱	۶۰	۷۹	۹۸	۱۱۷	۱۳۶	۱۵۵	۱۷۴	۱۹۳	۲۱۲	۲۳۱	۲۵۰	۲۶۹	۲۸۸	۳۰۷	۳۲۶	۳۴۵	۳۶۴	۳۸۳	۴۰۲
۳	کارمند دولت	۱۳۳	۲۴	۴۸	۷۲	۹۶	۱۲۰	۱۴۴	۱۶۸	۱۹۲	۲۱۶	۲۴۰	۲۶۴	۲۸۸	۳۱۲	۳۳۶	۳۶۰	۳۸۴	۴۰۸	۴۳۲	۴۵۶	۴۸۰
۴	روماتی	۱۳۳	۲۰	۲۵	۳۱	۳۷	۴۳	۴۹	۵۵	۶۱	۶۷	۷۳	۷۹	۸۵	۹۱	۹۷	۱۰۳	۱۰۹	۱۱۵	۱۲۱	۱۲۷	۱۳۳
۵	صاحب مشاغل آزاد تخصصی	۱۳۳	۷	۱۹	۳۱	۴۳	۵۵	۶۷	۷۹	۹۱	۱۰۳	۱۱۵	۱۲۷	۱۳۹	۱۵۱	۱۶۳	۱۷۵	۱۸۷	۱۹۹	۲۱۱	۲۲۳	۲۳۵
۶	کارمند مؤسسات ملی	۱۳۳	۵	۲	۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵	۳۰	۳۵	۴۰	۴۵	۵۰	۵۵	۶۰	۶۵	۷۰	۷۵	۸۰	۸۵	۹۰
۷	شبه بائین	۱۳۳	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

- ۱ - ملاک
- ۲ - بازاری، قایم، امساده
- ۳ - کارمند دولت
- ۴ - روماتی
- ۵ - صاحب مشاغل آزاد تخصصی
- ۶ - کارمند مؤسسات ملی
- ۷ - شبه بائین

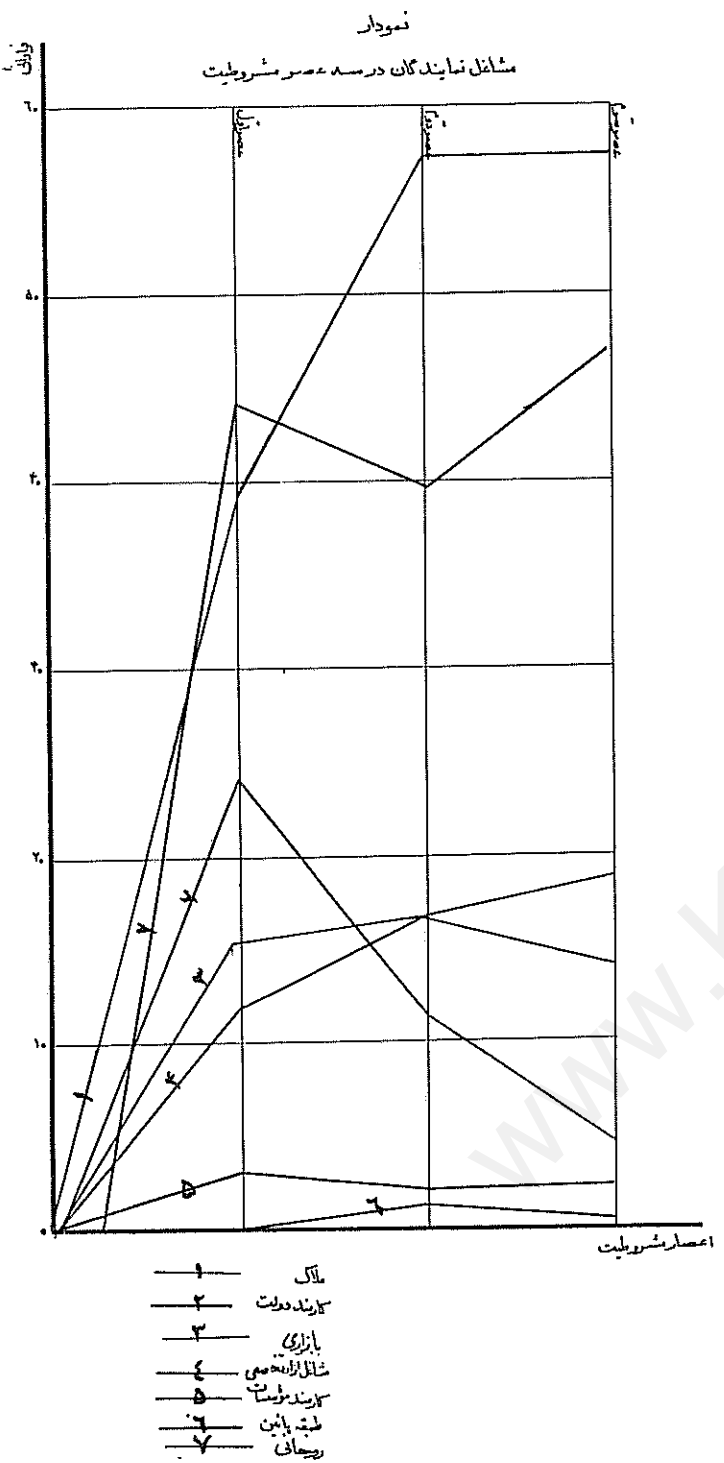

وضع شغل نمایندگان و تغییرات آن در بیست دوره قانونگذاری

شماره

جدول شماره ۵ وضع شغل نمایندگان در سه عصر مشروطیت (با اعتبار یک شغلی)

شماره ترتیب	عصر اول مشروطیت		عصر دوم مشروطیت		عصر سوم مشروطیت		ملاحظات
	نوع مشاغل	درصد	نوع مشاغل	درصد	نوع مشاغل	درصد	
۱	کارمند دولت	۴۴	ملاک	۵۷	ملاک	۵۷	
۲	ملاک	۳۹	کارمند دولت	۳۹	کارمند دولت	۴۹	
۳	روحانی	۲۴	ساجان: معادل آزاد تخصصی	۱۷	ساجان: معادل آزاد تخصصی	۱۹	
۴	بازاری «تاجر، اصناف»	۱۵	بازاری «تاجر، اصناف»	۱۶	بازاری «تاجر، اصناف»	۱۳	
۵	مشاغل آزاد تخصصی	۱۲	روحانی	۱۱	روحانی	۴	
۶	کارمند مؤسسات ملی	۳	کارمند مؤسسات ملی	۲	کارمند مؤسسات ملی	۲	
۷	طبقه پایین	—	طبقه پایین	۱	طبقه پایین	—	

جدول تفصیلی شماره ۴ و جدول شماره ۵ میانگین مشاغل نمایندگان در سه عصر مشروطیت در ضمن تعیین ترتیب تقدم براساس بزرگترین فراوانی نمودار این تحول مییابد.

بنابراین، گفته گروهی که برآند مجلس ایران همواره تحت تسلط طبقه مالک بوده و عمده مالکان و فئودالها بخصوص از آغاز عصر دوم مشروطیت مجلس را وسیله‌ای برای سیادت و حکومت خود بر توده‌های ملت و بخصوص طبقات متوسط قرار دادند سخن گزافی نیست.

جدول شماره ۶ نشان میدهد که در عصر دوم و سوم مشروطیت بطور محسوس بیش از عصر اول مشروطیت ملاکان بمجلس راه داشته‌اند.

جدول شماره ۸ - از آن حکایت میکند که آنچه درباره تمایل سه عصر مشروطیت گفتیم صادق است و نسبت افرادی که فقط بعنوان ملاک خوانده شده‌اند و در عصر اول مشروطیت بیش از ۹ درصد است در عصر دوم و سوم مشروطیت از ۲۱ و ۲۳ درصد میگذرد.

نکته بسیار جالب توجه در جدول شماره ۸ نسبت قابل ملاحظه ملاکانی است که کارمند دولت هستند. در کتاب مالک و زارع میس لمتون این نکته را بدرستی یاد کرده است که تجار برای کسب احترام و منزلت اجتماعی بطریق ملکداران نیمه اشرافی قدیم بتحصیل اراضی مزروعی و دهکده‌ها پرداختند و در زمره مالکان در آمدند. از تحقیق ما این فکر نیز بخاطر میرسد که نسبت مهمی از مالکان در صف کارمندان دولت بوده‌اند اما این مطلب که چنین افرادی از مالکیت بکارمندی دولت رسیده‌اند یا از طریق کارمندی دولت توانایی تحصیل و تملک املاک مزروعی را بدست آورده‌اند بدقت روشن نیست و در فصل دیگری که درباره مشاغل پدران نمایندگان ملاک است از آن باز سخن خواهیم گفت.

در هر صورت نسبت قابل ملاحظه‌ای یعنی در حدود $\frac{1}{5}$ نمایندگان مجلس در سه عصر مشروطیت ملاک و کارمند دولت بوده‌اند و در حقیقت باید گفت که این دسته مهمترین گروه مجلسیان بوده‌اند و ما این مطلب را در جای خود بتفصیل یاد خواهیم کرد.

جدول شماره ۹ با تفصیل بیشتری در مورد هر دوره قانونگذاری نسبت مالکان

شماره	نوع مشاغل	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر سوم مشروطیت
۱	ملاک	۳۹	۵۷	۵۷

(با اعتبار یک شغل) برحسب درصد

جدول شماره ۶ - وضع نمایندگان مالک در سه عصر مشروطیت

جدول شماره ۷ - وضع نمایندگان مالک در سه عصر مشروطیت (با اعتبار یک شغل) برحسب درصد

ملاک	نوع شغل
۲۱	دوره اول
۳۰	دوره دوم
۴۱	دوره سوم
۴۵	دوره چهارم
۴۹	دوره پنجم
۵۲	دوره ششم
۵۶	دوره هفتم
۵۹	دوره هشتم
۵۵	دوره نهم
۵۴	دوره دهم
۵۹	دوره یازدهم
۵۸	دوره دوازدهم
۵۹	دوره سیزدهم
۵۷	دوره چهاردهم
۵۶	دوره پانزدهم
۵۷	دوره شانزدهم
۴۹	دوره هفدهم
۶۰	دوره هجدهم
۵۹	دوره نوزدهم
۵۸	دوره بیستم

جدول شماره ۸ - وضع نمایندگان مالک در سه عصر مشروطیت (با اعتبار چند شغل)

بر حسب درصد

شماره ترتیب	نوع مشاغل	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر سوم مشروطیت
۱	ملاک	۹	۲۱	۲۳
۲	ملاک و تاجر	۳	۵	۵
۳	ملاک و کارمند دولت	۱۹	۱۹	۲۰
۴	ملاک و صاحب مشاغل آزاد تخصصی	۱	۴	۴
۵	ملاک و کارمند مؤسسات ملی	۱	۲	۲
۶	ملاک و روحانی	۶	۶	۲
۷	ملاک و صاحب مشاغل آزاد تخصصی و کارمند دولت	—	—	۱
	جمع	۳۹	۵۷	۵۷

جدول شماره ۹ - وضع نمایندگان مالک در بیست دوره قانونگذاری (با اعتبار چند شغل) بر حسب درصد

شماره ترتیب	نوع مشاغل	دوره اول	دوره دوم	دوره سوم	دوره چهارم	دوره پنجم	دوره ششم	دوره هفتم	دوره هشتم	دوره نهم	دوره دهم	دوره یازدهم	دوره دوازدهم	دوره سیزدهم	دوره چهاردهم	دوره پانزدهم	دوره شانزدهم	دوره هجدهم	دوره نوزدهم	دوره بیستم
۱	ملاک	۸	۱	۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۲۲	۱۹	۲۴	۲۴	۲۶	۲۴	۲۵	۱۸	۱۸	۲۶	۲۳	۲۹
۲	ملاک و تاجر	۴	۳	۱	۱	۳	۲	۵	۴	۵	۴	۶	۶	۶	۲	۴	۷	۹	۵	۳
۳	ملاک و کارمند دولت	۴	۱۴	۲۸	۲۶	۲۴	۲۱	۲۴	۲۲	۲۰	۱۴	۱۶	۱۴	۱۶	۱۱	۴	۲۳	۲۲	۲۴	۱۶
۴	ملاک و مشاغل آزاد تخصصی	۱	۱	۲	—	—	۲	۲	۳	۳	۴	۵	۵	۷	۶	۶	۴	۲	۴	۵
۵	ملاک و کارمند مؤسسات ملی	۱	—	۲	—	—	۱	۱	۱	۲	۱	۲	۱	۲	۱	۱	۱	۱	۲	۲
۶	ملاک و روحانی	۲	۲	۹	۲	۸	۱۰	۸	۵	۶	۶	۵	۵	۴	۶	۲	۳	۱	۱	۲
۷	ملاک و مشاغل آزاد تخصصی و کارمند دولت	—	—	—	—	—	۲	۱	۱	—	۱	۱	—	—	—	—	—	—	—	۲
جمع		۲۱	۳۰	۴۹	۴۵	۴۹	۵۲	۵۶	۵۹	۵۵	۵۴	۵۹	۵۸	۵۹	۵۷	۵۶	۵۷	۶۰	۵۹	۵۸

۱۳۱۸

مجلس و هیئت انجمنی نمایندگان مجلس

جدول شماره ۱۰ - وضع نمایندگان بازاری (بازرگانان و اصناف)
در سه عصر مشروطیت (باعتبار یک‌شغلی) برحسب درصد

شماره	نوع شغل	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر سوم مشروطیت
۱	بازاری «تاجر، اصناف»	۱۵	۱۶	۱۳

جدول شماره ۱۱ - وضع نمایندگان بازاری (بازرگانان و اصناف) در بیست دوره قانونگذاری (باعتبار یک‌شغلی) برحسب درصد

نوع شغل	بازاری و تاجر، اصناف
دوره اول	۴۱
دوره دوم	۱۰
دوره سوم	۷
دوره چهارم	۹
دوره پنجم	۴
دوره ششم	۷
دوره هفتم	۱۶
دوره هشتم	۱۵
دوره نهم	۳۰
دوره دهم	۱۹
دوره یازدهم	۱۸
دوره دوازدهم	۱۸
دوره سیزدهم	۱۸
دوره چهاردهم	۱۳
دوره پانزدهم	۱۵
دوره شانزدهم	۱۳
دوره هجدهم	۹
دوره نوزدهم	۱۸
دوره بیستم	۱۱
دوره بیست و یکم	۸

صاحب مشاغل دیگر را نشان می‌دهد و معلوم می‌دارد که نسبت مالکان از دوره چهارم قانونگذاری و بویژه از عصر دوم مشروطیت با استثنای معدودی مرتب در افزایش بوده است.

ولی در مورد ملاکانی که در ضمن کارمند دولت هم بوده‌اند بجز در دوره اول و تا حدودی در دوره دوم که نسبت آنها چندان قابل ملاحظه نبوده است، در دوره‌های بعد بخصوص از آغاز دوره سوم قانونگذاری روبافزایش نهاده و بیش از ۲۰ درصد را با نوسانهایی اندک تا دوره بیستم حفظ می‌کند.

در مورد افرادی که هم ملاک و هم روحانی بوده‌اند نسبت آنها در عصر اول و دوم مشروطیت ثابت و در حدود ۶ درصد است ولی از عصر سوم همچنانکه بجای خود خواهیم گفت همراه با کاهش عدد نمایندگان روحانی، نسبت روحانیان مالک عضو مجلس هم تقلیل یافته است و در مقابل نسبت ملاک و تاجر و صاحبان مشاغل آزاد تخصصی روبفزونی نهاده است.

نمایندگان بازاری بازرگانان و اصناف

با رشد بورژوازی بازرگانان در ایران و با توجه باین مسئله که سرمایه‌داران و بازاریان در انقلاب مشروطیت ایران وظیفه مهمی داشته‌اند و از عوامل سازنده آن محسوب می‌شوند و حتی در مجلس اول ۴۱ درصد نمایندگان را همین بازاریان و تجار تشکیل می‌دادند، «بموجب جدول شماره ۱۱» انتظار میرفت که این طبقه در دوره‌های بعدی مجلس و پس از برچیده شدن استبداد صغیر و استقرار نسبی مشروطیت و ثبات سیاسی ایران نه تنها موقع خود را حفظ کند بلکه رشد و توسعه بیشتری یابد. ولی در ضمن بررسی آمار نمایندگان مجلس درمی‌یابیم که نفوذ این طبقه در سیاست بجز دوره اول قانونگذاری که انتخابات بر طبق نظامنامه طبقاتی انجام شد و سهم طبقه بازاری در تهران به تنهایی بیش از ۵۰ درصد نمایندگان تعیین گردید در دوره‌های بعدی نفوذ آن گروه محدود بوده است و پس از تجدید قانون انتخابات بر اثر عوامل مختلف دیگر این طبقه نتوانست بقدر کافی کرسیهای مجلس را بدست آورد.

جدول شماره ۱۰ نشان می‌دهد که نسبت طبقه تاجر در عصر دوم مشروطیت بیش از عصر اول و سوم بوده است و با اینهمه باید توجه داشت که در مقابل این طبقه

با اینهمه در این مورد تفاوتی میان دو جدول وجود دارد که در عصر اول مشروطیت قسمت مهمی از بازاریان در شمار اصناف نیز هستند و بعبارت دیگر از کسبه‌اند و در طی سه عصر مشروطیت بتدریج نسبت بیشتری از بازرگانان در عین اشتغال به تجارت شاغل مالکیت نیز هستند و این موافق با نظریه میس لمتون است که در گذشته بان اشاره کرده‌ایم.

جدول شماره ۱۳ با تفصیل بیشتری نسبت تجاری را که در ضمن صاحب مشاغل دیگر هستند نشان می‌دهد و روشن می‌سازد که نسبت افراد تاجر از عصر دوم مشروطیت بطور منظم روافزایش می‌باشد و این نسبت در ادوار عصر سوم مشروطیت گرچه بطور قابل ملاحظه‌ای روبه کاهش می‌گذارد ولی نسبت بعصر اول (بجز دوره اول قانونگذاری) بیشتر است، نسبت بازرگانانی که بمشاغل دیگری از قبیل کارمندی دولت و شغل آزاد تخصصی و جز اینها می‌پرداخته‌اند ناچیز است.

بررسی جدول شماره ۲ و ۴ نشان می‌دهد که طبقه بازرگانان نتوانسته‌اند بیش از $\frac{1}{6}$ کرسیهای مجلس را در ادوار مختلف قانونگذاری اشغال کنند.

نکته شایان توجه اینست که از هنگامی که نظامنامه انتخابات شیوه صنفی را فرو می‌گذارد نسبت اصناف و پیشه‌وران در مجلس کاهش می‌یابد چنانکه بگواهی جدول شماره ۲ در دوره اول ۲۶ درصد مجلسیان از اصناف بودند در حالی که در ادوار بعد از جمله اواخر عصر دوم مشروطیت فردی بعنوان پیشه‌ور و کاسب نتوانسته است به مجلس راه یابد.

بررسی جدولهای فوق بخوبی نظریه انحراف مسیر انقلاب ملی ایران را از جنبش بورژوازی ضد فئودالی نشان می‌دهد و همچنین با صراحت کامل نظریه قبلی ما را تأیید میکند که در جریان مبارزه چگونه طبقه بورژوا تحت تأثیر عوامل مختلفی از نظر سیاسی ضعیف گردید و این ضعف موجبات تقویت طبقه مالک و عناصر وابسته بان را بیش از پیش فراهم کرد و دست طبقات متوسط بخصوص بورژوازی تاجر و خرده بورژوازی (اصناف و پیشه‌وران) را از عرصه سیاست و اداره حکومت ملی کوتاه ساخت.

جدول شماره ۱۲ - وضع نمایندگان بازاری (بازرگانان و اصناف)

در سه عصر مشروطیت (باعبار چندشغلی) بر حسب درصد

شماره ترتیب	نوع شغل	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر دوم مشروطیت
۱	تاجر	۵	۱۰	۷
۲	» و کارمندان دولت	۱	—	۱
۳	» و ملاک	۳	۵	۵
۴	اصناف	۶	۱	—
	جمع	۱۵	۱۶	۱۳

که ۱۶ درصد نمایندگان عصر دوم مشروطیت را تشکیل می‌دهند اکثریت از آن دو طبقه ملاک و کارمند دولت بوده است.

در مجموع سه عصر مشروطیت از نظر شماره نمایندگان مشاغل مختلف به ترتیب تقدم چنین بوده است.

نخست گروه مالکان، دوم کارمند دولت و سوم صاحبان مشاغل آزاد تخصصی، بازاریان «بازرگانان و اصناف» در مرتبه چهارم قرار داشته‌اند (بموجب جدول شماره ۵). جدول شماره ۱۱ کاهش تدریجی گروه تاجر و بازاری را در عصر اول مشروطیت تا پیش از آغاز عصر دوم مشروطیت نمودار می‌سازد چرا که نسبت گروه مذکور از ۴۱ درصد در دوره اول قانونگذاری به ۴ درصد در دوره پنجم که سرآغاز عصر دوم مشروطیت و مقارن فرمانروایی رضاشاه بوده است میرسد.

جدول شماره ۱۲ که بر اساس تفکیک مشاغل هر فرد تنظیم شده است همان نمودار جدول شماره ۱۰ را در مورد افزایش نسبت بازرگانان در ادوار قانونگذاری عصر دوم مشروطیت نسبت بعصر اول و سوم نشان می‌دهد.

جدول شماره ۱۶ - وضع نمایندگان کارمندان دولت در سه عصر مشروطیت

(با اعتبار چند شغلی) بر حسب درصد

شماره ترتیب	نوع مشاغل	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر سوم مشروطیت
۱	کارمند دولت	۱۸	۱۴	۱۹
۲	» صاحب مشاغل آزاد تخصصی	۲	۴	۵
۳	» و » و ملاک	—	۱	۱
۴	» و ملاک	۱۹	۱۹	۲۰
۵	» و تاجر	۱	—	۱
۶	» و روحانی	۴	۱	—
	جمع	۴۴	۳۹	۴۶

افرادی که علاوه بر کارمندی دولت بشغل آزاد تخصصی از قبیل پزشکی و روزنامه نگاری و جز اینها پرداخته‌اند اگر چه نسبتشان در سه عصر مشروطیت بتدریج افزایش یافته و از ۲ درصد به ۵ درصد رسیده است با اینهمه رقم ناچیزی را تشکیل می‌دهند.

جدول شماره ۱۷ مربوط به کارمندان دولت در بیست دوره قانونگذاری حاکی از آن است که نسبت کارمندان دولت و ملاک از دوره سوم قانونگذاری بر کارمندان دولت بطور مطلق فزونی میگیرد.

رقم جالب توجه در این جدول مربوط به دسته‌ای از کارمندان دولت است که در ضمن شغل روحانیت برای آنها ذکر شده است. گویا این گروه نخست روحانی بوده و بعد بکارمندی دولت روی آورده‌اند و چون ما درباره همه مشاغل نمایندگان مجلس پیش از وکالت بررسی و تحقیق پرداختیم چنین نتیجه بدست آمده است.

جدول شماره ۱۵ - وضع نمایندگان کارمندان دولت در بیست دوره قانونگذاری (با اعتبار یک شغلی) بر حسب درصد

شماره	نوع مشاغل	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر سوم مشروطیت
۱	کارمند دولت	۴۴	۳۹	۴۶

نوع مشاغل	کارمند دولت
دوره اول	۲۴
دوره دوم	۴۸
دوره سوم	۴۹
دوره چهارم	۵۵
دوره پنجم	۵۱
دوره ششم	۴۸
دوره هفتم	۴۵
دوره هشتم	۴۴
دوره نهم	۴۵
دوره دهم	۴۳
دوره یازدهم	۳۹
دوره دوازدهم	۳۷
دوره سیزدهم	۳۸
دوره چهاردهم	۴۳
دوره پانزدهم	۵۵
دوره شانزدهم	۵۴
دوره هفدهم	۵۲
دوره هجدهم	۴۲
دوره نوزدهم	۵۶
دوره بیستم	۵۰

جدول شماره ۲۳ - وضع نمایندگان صاحب مشاغل آزاد تخصصی در بیست دوره قانونگذاری (با اعتبار یک شغلی) بر حسب درصد

شماره دوره	نوع شغل
۲۳	دوره اول
۲۲	دوره دوم
۲۱	دوره سوم
۲۰	دوره چهارم
۱۹	دوره پنجم
۱۸	دوره ششم
۱۷	دوره هفتم
۱۶	دوره هشتم
۱۵	دوره نهم
۱۴	دوره دهم
۱۳	دوره یازدهم
۱۲	دوره دوازدهم
۱۱	دوره سیزدهم
۱۰	دوره چهاردهم
۹	دوره پانزدهم
۸	دوره شانزدهم
۷	دوره هجدهم
۶	دوره نوزدهم
۵	دوره بیستم

جدول شماره ۲۴ - وضع مشاغل گروه نمایندگان صاحب مشاغل آزاد تخصصی در سه عصر مشروطیت (با اعتبار چند شغلی) بر حسب درصد

شماره ترتیب	نوع مشاغل	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر سوم مشروطیت
۱	صاحب مشاغل آزاد تخصصی	۹	۸	۹
۲	ولایت	۱	۴	۴
۳	وکاربند دولت	۲	۴	۵
۴	وزارتخانه	۱	۱	۱
۵	وزارتخانه	۱	۱	۱
۶	ولایت کاربند دولت	۱	۱	۱
جمع		۱۲	۱۷	۱۹

آزاد تخصصی در عین حال دارای مشاغل دیگری از جمله مالک و کارمند دولت بوده‌اند. در مورد مالکیت بدیهی است که با مشاغل آزاد تخصصی مانع‌الجمع نیست و در مورد کارمندی دولت در موارد استثنایی مانند روزنامه‌نگاری و طبابت هر دو شغل با هم جمع بوده است.

جدول شماره ۲۲ - وضع نمایندگان صاحب مشاغل آزاد تخصصی

در سه عصر مشروطیت (با اعتبار یک شغلی) بر حسب درصد

شماره	نوع مشاغل	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر دوم مشروطیت
۱	مشاغل آزاد تخصصی	۱۲	۱۷	۱۹

نمایندگان کارمند مؤسسات ملی و غیر دولتی

جدول شماره ۲۶ نسبت کارمندان مؤسسات ملی را در سه عصر مشروطیت نشان میدهد و جدول شماره ۲۷ مربوط به نسبت این گروه در بیست دوره قانونگذاری چنین نمودار می‌سازد که کارمندان بنگاههای ملی در تمام ادوار مجلس جز دوره اول و دوم که در حدود ۵ درصد نمایندگان را تشکیل می‌دادند، در مقابل طبقه کارمندان دولت که سهم ممتازی را در احراز کرسیهای مجلس داشته‌اند نسبت ناچیزی دارند. چنانکه جدول شماره ۲۸ آشکار میدارد در میان این افراد نسبت کسانی که بملکداری نیز اشتغال داشته‌اند بیش از کارمندان مؤسسات ملی بدون شغل دیگر و همچنین بیش از آنهایی است که بمشاغل آزاد تخصصی می‌پرداخته‌اند.

جدول شماره ۲۸ - وضع نمایندگان کارمند مؤسسات ملی و غیر دولتی
در سه عصر مشروطیت (با اعتبار چند شغلی) بر حسب درصد

شماره ترتیب	نوع مشاغل	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر سوم مشروطیت
۱	کارمند مؤسسات ملی و غیر دولتی	۲	—	—
۲	مشاغل آزاد تخصصی	—	—	—
۳	مشاغل و مملوک	۱	۲	۲
	جمع	۳	۲	۲

جدول تفصیلی شماره ۲۹ مربوط به نمایندگان کارمند بنگاههای ملی و غیر دولتی بطور محسوسی این مطلب را در هر یک از ادوار بیستگانه مجلس معلوم میدارد.

طبقه پائین

این افراد جز در ادوار عصر دوم مشروطیت آنهم با اقلیت اندکی نتوانستند کرسیهای مجلس را اشغال کنند.

جدول تفصیلی شماره ۳۰ و جدول شماره ۳۱ نمودار نمایندگان است که از طبقه پائین به وکالت رسیدهاند و معلوم میدارد که در عصر اول و سوم مشروطیت جز دوره اول قانونگذاری و دوره چهاردهم و بیستم این طبقه در مجلس جا و منزلتی نداشتهاند بطور کلی اگر شغل را نماینده طبقه اجتماعی فرد تلقی کنیم و در نظر آریم که همه مالکان و قسمتی از کارمندان و بازرگانان و صاحبان مشاغل آزاد تخصصی بطور مسلم در زمره طبقات ممتاز و متوسط بودهاند باید بپذیریم که نسبت کمی از نمایندگان مجلس از طبقه پائین اجتماع برخاستهاند و این مطلب با تحقیقی که درباره شغل پدران نمایندگان شده است تأیید می گردد. (رجوع شود به فصل چهارم) از همین بخش.

جدول شماره ۲۹ - وضع نمایندگان کارمند مؤسسات ملی و غیر دولتی در بیست دوره قانونگذاری (با اعتبار چند شغلی) بر حسب درصد

شماره ترتیب	۱	۲	۳	نوع مشاغل
۱	۱	—	—	کارمند مؤسسات ملی و غیر دولتی
۲	—	—	—	مشاغل آزاد تخصصی
۳	—	—	—	مشاغل و مملوک
۴	۱	۲	۲	جمع
۵	۱	—	—	دوره اول
۶	—	—	—	دوره دوم
۷	۱	۱	۲	دوره سوم
۸	—	—	—	دوره چهارم
۹	—	—	—	دوره پنجم
۱۰	—	—	—	دوره ششم
۱۱	—	—	—	دوره هفتم
۱۲	—	—	—	دوره هشتم
۱۳	—	—	—	دوره نهم
۱۴	—	—	—	دوره دهم
۱۵	—	—	—	دوره یازدهم
۱۶	—	—	—	دوره دوازدهم
۱۷	—	—	—	دوره سیزدهم
۱۸	—	—	—	دوره چهاردهم
۱۹	—	—	—	دوره پانزدهم
۲۰	—	—	—	دوره شانزدهم
۲۱	—	—	—	دوره هفدهم
۲۲	—	—	—	دوره هیجدهم
۲۳	—	—	—	دوره نوزدهم
۲۴	—	—	—	دوره بیستم

۱	لیست ویرس	
۱	لمبره پانزدهم دوره	
۱	لمبره شانزدهم دوره	
۱	لمبره هجدهم دوره	
۱	لمبره نوزدهم دوره	
۱	لمبره بیستم دوره	
۱	لمبره بیست و یکم دوره	
۱	لمبره بیست و دوم دوره	
۱	لمبره بیست و سوم دوره	
۱	لمبره بیست و چهارم دوره	
۱	لمبره بیست و پنجم دوره	
۲	لمبره بیست و ششم دوره	
۲	لمبره بیست و هفتم دوره	
۱	لمبره بیست و هشتم دوره	
۱	لمبره بیست و نهم دوره	
۱	لمبره بیست و دهم دوره	
۱	دوره اول	
	نوع شغل	طبقه پائین

جدول شماره ۳۱ وضع نمایندگان از طبقه پائین

در سه عصر مشروطیت بر حسب درجه

شماره	نوع شغل	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر سوم مشروطیت
۱	طبقه پائین	—	۱	—

فصل دوم

تحصیلات نمایندگان و تحول آن در بیست دوره قانونگذاری

توضیحات مقدماتی

تعیین دقیق نوع و میزان تحصیلات نمایندگان از آنجا که مدارک و اسنادی در دست نبود و اطلاعات در این زمینه بخصوص، تنها از راه مصاحبه و کسب اطلاع از مطلعین و در پاره‌ای موارد از طریق ملاحظه بیوگرافی نمایندگان در چند کتاب محدود بدست آمد، طبیعتاً امری دشوار بود و بویژه در مورد نمایندگان دوره‌های اول و تحصیل کردگان مدارس قدیم این مشکل بیشتر دیده میشد.

برای تعیین و ارزش‌یابی سطح تحصیلات نمایندگان که دارای تحصیلات کلاسیک نبوده و معلومات قدیمه داشتند بنکات زیر توجه شد.

۱- تحصیل در مکتبخانه‌ها را در این تحقیق معادل دوره دبستانی امروز بحساب آوردیم (تحت عنوان معلومات متعارف).

۲- تحصیل در مدارس قدیم: گروهی در رشته‌های فقه و حکمت قدیم و ادبیات و جز اینها بتحصیل می‌پرداخته‌اند و مراحل مختلفی را در هر یک از رشته‌های مزبور طی نموده‌اند که اگر آن را با مراحل تحصیلات کلاسیک جدید بسنجیم نتیجه زیر بدست خواهد آمد.

الف - تحصیل کردگانی که علاوه بر ادبیات عرب در فقه و اصول و کلام و حدیث و رجال متون را میدیدند و از سطح میگذشتند و درس خارج (اصول) را نیز در نزد مجتهدان فرا میگرفتند و بدرجه اجتهاد میرسیدند ما این پایه را معادل دکتر

(حقوق) منظور داشتیم.

ب - آن دسته از طالبان علم را که پس از فرا گرفتن زبان و ادبیات عرب در رشته حکمت قدیم و عرفان بمرحله نهایی میرسیدند، پایه تحصیلات آنان را معادل دکترا (فلسفه) بشمار آوردیم.

ج - آن دسته که پس از فرا گرفتن مقدمات زبان عربی و فارسی، ادبیات عرب و فارسی را بکمال فرا میگرفتند و ادیب خوانده می شدند، درجه تحصیلات آنان را معادل دکترا دانشگاهی (در رشته ادبیات) بحساب آوردیم.

د - آن دسته از طالبان علم که در مدارس قدیم در رشته های مذکور در فوق معلوماتی در حدود دانشکده معقول و منقول بدست می آوردند و یا کسانی که در رشته ریاضیات و نجوم و هیئت و یا طب قدیم مطالعات خود را بدرجه ای از نهایت میرساندند تحصیلات آنان را معادل درجه لیسانس امروز بحساب آوردیم.

ه - آن گروهی که پس از فرا گرفتن مقدمات ادبیات عرب در رشته های وعظ و مذکری (حدیث و تاریخ انبیاء و ادیان) تخصص می یافتند و بوعظ می پرداختند، ما میزان تحصیلات این گروه و آن دسته ای که تنها مقدماتی از ادبیات عرب و اندکی فارسی را تحصیل می کردند معادل دوره کامل متوسطه منظور کردیم.

با توجه بمقدمات مذکور ما از اصطلاح و عرف اساتید دانشکده معقول و منقول که درجه اجتهاد را معادل دکترا می دانند و یکدرجه پایین تر از آن را درجه مدرسی (معادل حدود لیسانس می خوانند) و سطح را معادل با دیپلمه کامل امروز محسوب می دارند استفاده کرده ایم.

تحصیلات عالی دکترا - اجتهاد -

لیسانسیه و مدرسی

پیش از دوره ای که آن را بنام عصر دوم مشروطیت خوانده ایم (پیش از دوران سلطنت رضاشاه) تحصیلات عالی در ایران بصورت قدیم صورت می گرفت، تنها دارالفنون بود که از سال ۱۲۶۸ ه.ق. بجذیت میرزا تقی خان امیر کبیر تأسیس شد و در رشته های مختلف، فنون نظامی، مهندسی، پزشکی، داروسازی، کان شناسی، تحصیلات عالی جدید را بجوانان می آموخت.

دانشگاه تهران بموجب قانون تأسیس دانشگاه در عصر دوم مشروطیت بتاريخ ۸ خرداد ۱۳۱۳ بتصویب نمایندگان دوره نهم مجلس شورای ملی رسید و در تاریخ ۱۵ بهمن ماه ۱۳۱۳ شمسی افتتاح گردید.

بنابراین باسانی میتوان حدس زد که چرا نسبت تحصیل کردگان عالی جدید که دارای درجه دکترا یا لیسانسیه باشند در ادوار عصر سوم مشروطیت پیوسته روبافزایش بوده است.

جدول شماره ۱ نسبت نمایندگان دارای تحصیلات عالی جدید دانشگاهی در بیست دوره قانونگذاری را نشان میدهد. ۴۷ و ۴۸ درصد نمایندگان دوره های نوزدهم و بیستم دارنده تحصیلات عالی جدید بوده اند و حال آن که در ادوار دوازدهم و سیزدهم مثلاً به نسبت ۱۳ و ۱۴ برخوردار می کنیم و این گواه افزایش روزافزون تحصیل کردگان عالی در مجلس است.

جدول شماره ۲ آشکارا اختلاف نسبت نمایندگان دارای تحصیلات عالی جدید را در سه عصر مشروطیت نشان میدهد و بموجب این جدول نسبت تحصیل کردگان عالی جدید در عصر سوم مشروطیت نزدیک بسه برابر عصر دوم و دو برابر عصر اول مشروطیت میرسد و بعکس نسبت تحصیل کردگان عالی قدیم اعم از درجه اجتهاد و درجه های دیگر (مدرسی) بموجب جدول ۳ و ۴ بتدریج روبکاهش میرود چنانکه از ۳۰ درصد عصر اول مشروطیت به ۲۰ درصد در عصر دوم و ۱۲ درصد در عصر سوم میرسد.

الف: تحصیلات عالی (اجتهاد و دکترا)

جدول شماره ۶ حاکی از آن است که در عصر اول مشروطیت ۱۱ درصد و در عصر سوم مشروطیت ۱۴ درصد نمایندگان مجلس بدرجه دکترا و اجتهاد نایل شده اند. اما نسبت تحصیل کردگان درجه عالی اجتهاد در علوم قدیم و معادل آن یعنی دکترا در رشته های مختلف علوم جدید در عصر دوم مشروطیت کمتر از هر دو عصر مشروطیت اول و سوم بوده است.

جدول شماره ۵ مربوط به نسبت تحصیل کردگان عالی قدیم و جدید (دکترا و اجتهاد) است و این اختلاف و تحول را در هر دوره قانونگذاری بخوبی نمایان میسازد.

جدول شماره ۳ - وضع نمایندگان صاحب تحصیلات عالی قدیم (حدود اجتهاد و مدرسی) در بیست دوره قانونگذاری برحسب درصدها

نوع و میزان تحصیلات	دوره اول	دوره دوم	دوره سوم	دوره چهارم	دوره پنجم	دوره ششم	دوره هفتم	دوره هشتم	دوره نهم	دوره دهم	دوره یازدهم	دوره دوازدهم	دوره سیزدهم	دوره چهاردهم	دوره پانزدهم	دوره شانزدهم	دوره هفدهم	دوره هیجدهم	دوره نوزدهم	دوره بیستم
دارندگان تحصیلات عالی قدیم (حدود اجتهاد و مدرسی)	۲۰	۳۳	۳۴	۲۰	۳۰	۳۱	۲۴	۱۹	۱۹	۲۲	۱۷	۱۷	۱۷	۱۰	۱۴	۱۲	۱۰	۱۴	۸	۰

جدول شماره ۴ - وضع نمایندگان صاحب تحصیلات عالی قدیم

(حدود اجتهاد و مدرسی) در سه عصر مشروطیت برحسب درصدها

نوع و میزان تحصیلات	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر سوم مشروطیت	ملاحظات
دارندگان تحصیلات عالی قدیم (اجتهاد و مدرسی)	۳۰	۲۰	۱۲	

جدول شماره ۲ - وضع نمایندگان صاحب تحصیلات عالی جدید (حدود دکترا و لیسانس) در سه عصر مشروطیت برحسب درصدها

نوع و میزان تحصیلات	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر سوم مشروطیت	ملاحظات
دارندگان تحصیلات عالی جدید (دکترا و لیسانس)	۱۸	۱۳	۳۶	

نوع و میزان تحصیلات	دوره اول	دوره دوم	دوره سوم	دوره چهارم	دوره پنجم	دوره ششم	دوره هفتم	دوره هشتم	دوره نهم	دوره دهم	دوره یازدهم	دوره دوازدهم	دوره سیزدهم	دوره چهاردهم	دوره پانزدهم	دوره شانزدهم	دوره هفدهم	دوره هیجدهم	دوره نوزدهم	دوره بیستم
دارندگان تحصیلات عالی جدید (لیسانس و دکترا)	۱۹	۲۰	۱۷	۱۲	۱۲	۱۰	۱۶	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲

جدول شماره ۱ - وضع نمایندگان صاحب تحصیلات عالی جدید (حدود دکترا و لیسانس) در بیست دوره قانونگذاری برحسب درصدها

در ضمن بررسی جداول شماره ۷ و ۸ مربوط به نسبت نمایندگان دارای تحصیلات عالی قدیم ملاحظه می‌شود که حدود ۷ درصد نمایندگان دارای تحصیلات عالی اجتهاد در عصر اول مشروطیت بوده‌اند و ۲ درصد در عصر دوم.

علت تقلیل نسبت تحصیل کردگان عالی در حدود دکترا را در عصر دوم مشروطیت میتوان چنین تفسیر کرد که در زمان شاه فقید نسبت بعصر اول مشروطیت امکان ورود عده کمتری از روحانیان مجتهد وجود داشته و از سوی دیگر چنانکه در گذشته اشاره کردیم دانشگاه تهران در دوره نهم مجلس شورای ملی و نهمین سال سلطنت رضاشاه تأسیس شد و قانون فرستادن محصل بخارج نیز در اول خرداد ماه ۱۳۰۷ بتصویب نمایندگان دوره ششم قانونگذاری رسید. از اینرو نباید انتظار داشت که در دوره آن شاه نسبت نمایندگان دکترا قابل ملاحظه باشد.

در تأیید مطلب اخیر جدول تفصیلی شماره ۹ نسبت دارندگان تحصیلات جدید دکترا و همچنین جدول شماره ۱۰ میانگین آن نسبت را در سه عصر مشروطیت معلوم می‌دارد و روشن می‌کند که از اواخر عصر دوم مشروطیت بتدریج پس از بمورد اجرا گذاشتن قانون تأسیس دانشگاه و همچنین قانون فرستادن محصل بخارج بر شماره و کلای دکترا افزوده میشود تا بجایی که بیش از $\frac{1}{5}$ نمایندگان دوره بیستم قانونگذاری درجه دکترا در یکی از علوم و فنون را دارا بوده‌اند.

با اینهمه باید چند مطلب در اینجا مورد توجه قرار گیرد: نخست آنکه دوره سوم در عصر اول مشروطیت نسبت دارندگان درجه حدود دکترا (اعم از دکترا در علوم جدید و معادل آن اجتهاد در علوم قدیم) بموجب جدول شماره ۵ بالا است و معادل ۱۷ درصد می‌باشد و از لحاظ نسبت تحصیل کردگان عالی حدود دکترا در تمام ادوار قانونگذاری بجز دو دوره اخیر (نوزدهم و بیستم) دوره مزبور مشخص است و حتی میتوان گفت با توجه بسطح پایین تحصیلات متعارف (خواندن و نوشتن) در این دوره که بموجب جدول شماره ۲۵ در حدود ۱۲ درصد بوده است و نسبت همین گروه در دوره نوزدهم و بیستم که ۲۰ و ۱۶ درصد می‌باشد اکثریت نمایندگان دوره سوم مجلس شورای ملی از لحاظ سطح تحصیلات عالی از دو دوره مزبور جلوتر بوده است.

نکته دوم آن است که در عصر سوم مشروطیت جز دوره هفدهم تحصیل کردگان عالی قدیمی و مجتهدان بمجلس راه نداشتند و این مطلب بجای خود در هنگام

جدول شماره ۵ - وضع نمایندگان صاحب تحصیلات عالی قدیم و جدید (دکترا و اجتهاد) در بیست دوره قانونگذاری برحسب درصد

وضع نمایندگان صاحب تحصیلات عالی	دوره اول	دوره دوم	دوره سوم	دوره چهارم	دوره پنجم	دوره ششم	دوره هفتم	دوره هشتم	دوره نهم	دوره دهم	دوره یازدهم	دوره دوازدهم	دوره سیزدهم	دوره چهاردهم	دوره پانزدهم	دوره شانزدهم	دوره هجدهم	دوره نوزدهم	دوره بیستم
دارندگان تحصیلات عالی (مدرسه دکترا و اجتهاد)	۹	۱۳	۱۷	۸	۸	۸	۸	۱۰	۸	۹	۸	۸	۹	۷	۹	۹	۹	۹	۸

جدول شماره ۶ - وضع نمایندگان صاحب تحصیلات عالی قدیم

و جدید (حدود دکترا و اجتهاد) در سه عصر مشروطیت برحسب درصد

وضع و میزان تحصیلات	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر سوم مشروطیت	ملاحظات
دارندگان تحصیلات عالی (حدود دکترا و اجتهاد)	۱۱	۸	۱۴	

جدول شماره ۷- وضع نمایندگان صاحب تحصیلات عالی قدیم (حدود اجتهاد) در بیست دوره قانونگذاری برحسب درصد

نوع و میزان تحصیلات دارندگان تحصیلات قدیمه (حدود اجتهاد)	نوع و میزان تحصیلات	دوره بیستم	دوره نوزدهم	دوره هجدهم	دوره شانزدهم	دوره پانزدهم	دوره چهاردهم	دوره سیزدهم	دوره دوازدهم	دوره یازدهم	دوره دهم	دوره نهم	دوره هشتم	دوره هفتم	دوره ششم	دوره پنجم	دوره چهارم	دوره سوم	دوره دوم	دوره اول	نوع و میزان تحصیلات	
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰

جدول شماره ۸- وضع نمایندگان صاحب تحصیلات عالی قدیم

(حدود اجتهاد) در سه عصر مشروطیت برحسب درصد

نوع و میزان تحصیلات دارندگان تحصیلات قدیمه (حدود اجتهاد)	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	ملاحظات
۷	۲	—	—	—

جدول شماره ۱۰- وضع نمایندگان صاحب تحصیلات عالی جدید

(حدود دکترا) در سه عصر مشروطیت برحسب درصد

نوع و میزان تحصیلات دارندگان تحصیلات عالی جدید (حدود دکترا)	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر سوم مشروطیت	ملاحظات
۴	۶	۶	۱۴	—

جدول شماره ۹- وضع نمایندگان صاحب تحصیلات عالی جدید (حدود دکترا) در بیست دوره قانونگذاری برحسب درصد

نوع و میزان تحصیلات دارندگان تحصیلات عالی جدید (حدود دکترا)	دوره بیستم	دوره نوزدهم	دوره هجدهم	دوره شانزدهم	دوره پانزدهم	دوره چهاردهم	دوره سیزدهم	دوره دوازدهم	دوره یازدهم	دوره دهم	دوره نهم	دوره هشتم	دوره هفتم	دوره ششم	دوره پنجم	دوره چهارم	دوره سوم	دوره دوم	دوره اول	نوع و میزان تحصیلات
۲۰	۲۰	۱۱	۱۱	۱۴	۱۱	۱۱	۸	۷	۸	۸	۶	۶	۳	۳	۴	۲	۴	۸	۴	۲۰

بحث از مشاغل نمایندگان روشن شد که نسبت نمایندگان روحانی مجتهد از دوره ششم و هفتم قانونگذاری بان سوی کاهش بسیار یافت چنانکه در عمل مجتهدان در هفت دوره اخیر عصر سوم مشروطیت جز دوره هفدهم سهمی از نمایندگی مجلس شورای ملی بدست نیاوردند. مقایسه نسبت دارندگان تحصیلات قدیم اجتهاد در جدول شماره ۸ در سه عصر مشروطیت این گفته را تأیید می کند و جدول تفصیلی شماره ۷ با وضوح بیشتری کاهش تدریجی این گروه را تا عصر سوم مشروطیت و قطع ناگهانی آن جز در دوره هفدهم قانونگذاری نشان میدهد.

مطلب سوم آن است که اگر دو دوره اخیر قانونگذاری را مبنا قرار دهیم باید بگوئیم که شانس روشنفکران و دارندگان تحصیلات عالی در ورود بعرضه سیاست بیش از پیش فزونی می یابد.

ب - تحصیلات عالی در حدود لیسانس

در تحقیق سطح تحصیلات نمایندگان همچنانکه بیان داشتیم، ما آنچه را که قدما در حدود مدرسی میگفتند معادل تحصیلات دانشگاهی حدود لیسانس تصور کرده ایم و چون تحصیلات قدیمی با تجدید نظام فرهنگ در زمان پهلوی اول اهمیت خود را بتدریج از دست میدهد جای تعجب نیست اگر نسبت تحصیل کردگان دانشگاهی قدیم (در حدود مدرسی) بموجب جدول شماره ۱۲ (میانگین نسبت دارندگان تحصیلات قدیم در حدود لیسانس در سه عصر مشروطیت) کم می شود و از عصر اول مشروطیت که نسبت آن ۲۳ است در عصر سوم مشروطیت به نزدیک ۵ درصد تنزل می یابد.

جدول تفصیلی شماره ۱۱ کاهش تدریجی نسبت همین گروه را در بیست دوره قانونگذاری روشن می سازد.

آنچه بیشتر در جدول شماره ۱۴ قابل توجه می باشد نسبت تحصیل کردگان جدید در حدود درجه لیسانس است که نسبت آن در عصر سوم مشروطیت آشکارا بیش از عصر دوم مشروطیت می باشد.

در صورتی که نسبت دارندگان تحصیلات عالی جدید در حدود لیسانس را بموجب جدول شماره ۱۳ در حدود ۲۸ درصد نمایندگان دوره بیستم بدانیم و نسبت دارندگان تحصیلات قدیمی معادل دانشگاهی را بر آن بیفزاییم بموجب جدول شماره ۱۵ باید بگوئیم که ۵۳ درصد نمایندگان در آخرین دوره های قانونگذاری از تحصیلات عالی برخوردار بوده اند و اینکه گفتیم روشنفکران بیش از پیش بر سر کار می آیند و در سیاست مداخله و نفوذ پیدا می کنند با همین توضیح تأیید میشود.

در جدول تفصیلی شماره ۱۵ و جدول شماره ۱۶ که در آن نسبت کلیه تحصیل کردگان عالی قدیم و جدید در بیست دوره قانونگذاری را بر یکدیگر افزوده ایم ممکن است نتیجه مایه حیرت شود، زیرا از جهت نسبت تحصیل کردگان عالی (دکتر و لیسانسیه و معادل آن اجتهاد و مدرسی در علوم قدیم) عصر اول مشروطیت با عصر سوم رقابت می کند، بهر حال در این جا نیز عصر دوم مشروطیت از نظر تحصیلات عالی عقبتر است.

جدول شماره ۱۱- وضع نمایندگان صاحب تحصیلات قدیم حدود مدرسی (معدل درجه لیسانس دانشگاهی) در دست دوره قانونگذاری بر حسب درصد

نوع و میزان تحصیلات (حدود مدرسی)	دوره اول	دوره دوم	دوره سوم	دوره چهارم	دوره پنجم	دوره ششم	دوره هفتم	دوره هشتم	دوره نهم	دوره دهم	دوره یازدهم	دوره دوازدهم	دوره سیزدهم	دوره چهاردهم	دوره پانزدهم	دوره شانزدهم	دوره هجدهم	دوره نوزدهم	دوره بیستم
دارندگان تحصیلات قدیمه	۲۰	۲۸	۲۱	۱۹	۱۶	۱۸	۲۱	۱۶	۱۶	۱۸	۲۱	۲۲	۲۶	۱۹	۲۱	۲۸	۲۰		

جدول شماره ۱۲- وضع نمایندگان صاحب تحصیلات قدیم حدود مدرسی

در سه عصر مشروطیت بر حسب درصد

نوع و میزان تحصیلات دارندگان تحصیلات قدیمه (حدود مدرسی)	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر سوم مشروطیت	ملاحظات
	۲۳	۱۸	۱۲	

جدول شماره ۱۴- وضع نمایندگان صاحب تحصیلات عالی جدید

(حدود لیسانس) در سه عصر مشروطیت بر حسب درصد

نوع و میزان تحصیلات دارندگان تحصیلات عالی جدید (حدود لیسانس)	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر سوم مشروطیت	ملاحظات
	۱۴	۷	۲۲	

جدول شماره ۱۳- وضع نمایندگان صاحب تحصیلات عالی جدید (حدود لیسانس) در بیست دوره قانونگذاری بر حسب درصد

نوع و میزان تحصیلات دارندگان تحصیلات عالی جدید (حدود لیسانس)	دوره اول	دوره دوم	دوره سوم	دوره چهارم	دوره پنجم	دوره ششم	دوره هفتم	دوره هشتم	دوره نهم	دوره دهم	دوره یازدهم	دوره دوازدهم	دوره سیزدهم	دوره چهاردهم	دوره پانزدهم	دوره شانزدهم	دوره هجدهم	دوره نوزدهم	دوره بیستم
	۱۵	۱۷	۱۳	۱۰	۱۲	۹	۹	۹	۱۰	۵	۵	۶	۶	۱۷	۲۰	۱۵	۲۴	۲۷	۲۸

نکته شایان توجه در جدول شماره ۱۵ (نسبت تحصیل کردگان عالی قدیم و جدید در بیست دوره قانونگذاری) است. بموجب نمایش این جدول درخشانترین ادوار قانونگذاری از لحاظ سطح تحصیلات عالی دوره دوم مجلس شورای ملی و با نسبت ۵۸ درصد می‌باشد. با توجه بجدول تفصیلی شماره ۲۵ و نسبت قلیل نمایندگان دارای تحصیلات متعارف در ادوار عصر اول مشروطیت و بخصوص دوره دوم و سوم مجلس شورای ملی این نکته آشکارا تأیید می‌شود که در عصر سوم مشروطیت با وجود افزایش سازمانهای عالی آموزشی و تحولاتی که در زمینه فرهنگ مملکت بعمل آمده با اینهمه روشنفکران و دارندگان تحصیلات عالی در هیچیک از ادوار عصر سوم نتوانستند اکثریت دوره‌های دوم و سوم قانونگذاری را در مجلس شورای ملی بدست آورند.

نکته جالبتر این جدول نسبت ۴۴ درصد همین گروه در دوره اول مجلس شورای ملی است که موجب شگفتی می‌تواند باشد. شاید بتوان علت این کثرت تحصیل کردگان عالی را این امر دانست که در دوره مذکور انتخابات بموجب نظامنامه طبقاتی انجام گرفته بود و سهم خاصی از کرسیهای مجلس از آن طلاب و علما بود و همچنین تعداد بیشتری از اعیان و شاهزادگان که دارای تحصیلات عالی بودند در این مجلس شرکت داشتند، در نتیجه نسبت تحصیل کردگان عالی بالا بوده است (تنها از میان ده تن نمایندگان اعیان و مالکان منتخب از تهران ۶ تن آنها دارای تحصیلات عالی جدید از دانشگاههای خارج از کشور بودند و دو تن دیگر آنان نیز از تحصیل کردگان دارالفنون و دارندگان معلومات قدیم در حدود عالی بوده‌اند).

با اینهمه ناگفته نماند که نظامنامه انتخابات در این دوره و دوره‌های بعدی هرگز تحصیلات عالی را شرط و کالت قرار نداده و سواد خواندن و نوشتن را کافی میدانند (رجوع شود به نظامنامه انتخابات دوره اول، فصل اول ماده دوم و اصلاح نظامنامه انتخابات دو درجه مورخ ۱۲ جمادی‌الثانی ۱۳۲۷ قمری و فصل ۲۳ ماده ۷، و همچنین نظامنامه انتخابات مصوب مجلس دوم بتاريخ ۲۸ شوال ۱۳۲۹ قمری).

بالا بودن نسبت دارندگان تحصیلات عالی در سه دوره اول مجلس شورای ملی خود پدیده‌ای است که می‌تواند نحوه تأثیر رهبری اقلیت روشنفکران و فعالیت عمده آنها را در انقلاب ملی و استقرار حکومت مشروطه آشکار سازد. از سوی دیگر راه یافتن روشنفکران بعرضه سیاست پارلمانی در حالی که گروه اقلیتی را در جامعه ایرانی در

جدول شماره ۱۵ - وضع نمایندگان صاحب تحصیلات عالی قدیم و جدید (حدوداً کمتر و بیستاد و نه درصدی) در بیست دوره قانونگذاری بر حسب درصد

نوع و میزان تحصیلات	دارندگان تحصیلات عالی قدیم و جدید
دوره اول	۴۴
دوره دوم	۵۸
دوره سوم	۵۱
دوره چهارم	۳۷
دوره پنجم	۴۶
دوره ششم	۴۳
دوره هفتم	۳۶
دوره هشتم	۳۴
دوره نهم	۳۵
دوره دهم	۳۵
دوره یازدهم	۳۰
دوره دوازدهم	۳۰
دوره سیزدهم	۳۱
دوره چهاردهم	۴۱
دوره پانزدهم	۴۵
دوره شانزدهم	۴۰
دوره هفدهم	۵۳
دوره هجدهم	۴۷
دوره نوزدهم	۵۵
دوره بیستم	۵۳

جدول شماره ۱۶ - وضع نمایندگان صاحب تحصیلات عالی قدیم و جدید

در سه عصر مشروطیت بر حسب درصد

نوع و میزان تحصیلات	دارندگان تحصیلات عالی قدیم و جدید
عصر اول مشروطیت	۴۸
عصر دوم مشروطیت	۳۳
عصر سوم مشروطیت	۴۸
ملاحظات	

جدول شماره ۱۷ - وضع نمایندگان صاحب تحصیلات عالی قدیم (حدود سطح) در بیست دوره قانونگذاری برحسب درجه

نوع و میزان تحصیلات (حدود سطح)	دوره اول	دوره دوم	دوره سوم	دوره چهارم	دوره پنجم	دوره ششم	دوره هفتم	دوره هشتم	دوره نهم	دوره دهم	دوره یازدهم	دوره دوازدهم	دوره سیزدهم	دوره چهاردهم	دوره پانزدهم	دوره شانزدهم	دوره هجدهم	دوره نوزدهم	دوره بیستم
دارندگان تحصیلات عالی قدیم (حدود سطح)	۲۱	۱۷	۲۵	۲۲	۲۱	۲۲	۲۱	۲۲	۲۱	۲۲	۲۱	۲۲	۲۱	۲۲	۲۱	۲۲	۲۱	۲۲	۲۱

جدول شماره ۱۸ - وضع نمایندگان صاحب تحصیلات عالی قدیم

(حدود سطح) در سه عصر مشروطیت برحسب درجه

نوع و میزان تحصیلات دارندگان تحصیلات عالی قدیم (حدود سطح)	عصر اول مشروطیت	عصر دوم مشروطیت	عصر سوم مشروطیت	بلاخرات
	۲۵	۲۹	۱۵	

عصر اول مشروطیت تشکیل می دادند و بدست آوردن اکثریت کرسیهای نمایندگانگی بخصوص در سه دوره اول مجلس شورای ملی را در واقع می توان نشانه استقبال طبیعی توده ملت از پیشوایان و رهبران اصلی قیام ملی دانست، جریانات و حوادث سیاسی جهان و به تبع آن کشور ایران، انتخاب کنندگان را بر آن داشت که باقتضای زمان کسانی را بعنوان نماینده ملت انتخاب کنند که رشد فکری و سیاسی بیشتری داشته باشند و بتوانند در مسائل سیاسی و مملکتداری با طرز فکر نوی وارد شده و با دیده روشن بین تری بامور نگریده و از عهده رهبری و حل مشکلات حکومت نوزاد ملی برآیند.

تحصیلات متوسطه

چنانکه جدول شماره ۲۲ حکایت میکند نسبت تحصیل کردگان حدود متوسطه چه قدیم و چه جدید در سه عصر مشروطیت تغییر مهمی نکرده است و اگر این نسبت در عصر سوم مشروطیت نسبت بدو عصر اول و دوم اندکی پایین تر است بیشتر بعلت کاهش یافتن رونق تحصیلات قدیم حدود سطح است که ما آن را معادل با حدود متوسطه جدید گرفته ایم.

جدول شماره ۱۸ نشان میدهد که عصر سوم مشروطیت نسبت بعصر دوم از جهت سطح تحصیلات قدیم حدود متوسطه در حدود ۵۰ درصد کاهش یافته است ولی از جهت نسبت تحصیلات متوسطه جدید عصر سوم مشروطیت آشکارا بر دو مشروطیت گذشته رجحان دارد.

تأیید این مطلب را در جداول شماره ۲۰ و ۱۹ می توان یافت جدول نخستین مربوط است به میانگین نسبت تحصیلات متوسطه جدید در سه عصر مشروطیت و جدول دوم همین گروه را در بیست دوره قانونگذاری نشان می دهد.